

ТЕНДЕНЦІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Матвієнко О.В.,

доктор педагогічних наук, професор

Дідур Н.А.

Аспірантка, *НПУ імені М.П. Драгоманова, м. Київ*

Актуальність. Спрямованість системи освіти на засвоєння системи знань, яка була традиційною й виправданою ще декілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, яке вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань потребує істотного посилення самостійної й продуктивної діяльності керівників профільних загальноосвітніх навчальних закладів, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватись у житті суспільства. Соціально-економічні зміни, пов'язані з процесами глобалізації та переходом до інформаційного суспільства, впливають не лише на загальні перспективи розвитку галузі освіти, а й висувають принципово нові вимоги до всіх її структур.

Розбудова національної освітньої системи та безпосереднє керування нею є одним із пріоритетних напрямів державної політики.

Науковці відзначають, що у сучасну епоху високих технологій знання старіють і відповідно оновлюються досить швидко, тому керівник навчального закладу має критично оцінювати здобуті знання, уміти застосувати їх на практиці. Із запровадженням компетентностей підведена своєрідна риска під знаннєвою моделлю освіти. Серед причин, які викликали кризу традиційної системи, називають передусім надлишковість знань, їхню розірваність, слабкий зв'язок із дійсністю, потребами практики. Так склалося, що предметний зміст виводиться із логіки конкретної науки. Акцент на когнітивному компоненті об'єктивно спрямовує пошуки у напрямі додавання знань, їх збільшення та використання.

Така ситуація щоразу породжує дискусії науковців щодо складу й актуальності змісту освіти. Незважаючи на гостроту проблеми, її очевидність для всіх, неузгодженість між освітніми ланками, взаємне дублювання змісту залишаються неподоланими й досі.

Дослідження констатують, що ми лише теоретично долучаємось до поданих вище позицій, визнаємо їхню необхідність, оскільки модернізаційні процеси в освітянській сфері України, на наш погляд, не спрацьовували належним чином саме через недостатнє наукове й організаційне опрацювання.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування соціокультурної компетентності, як підкреслюють Н.Бориско й Н.Ішханян, є не лише методичною, а й соціально-психологічною: соціокультурна компетентність формується у процесі соціалізації особистості й набуття нею соціального досвіду. Соціалізація у педагогічних дослідженнях та документах, які регламентують діяльність закладів

освіти в Україні, визначається як двобічний процес: з одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, установки, властиві суспільству і соціальним групам, до яких він належить, а з іншого у процесі соціалізації він активно входить у систему соціальних зв'язків і набуває соціального досвіду.

Ми розглядаємо пронес формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи як комплекс цілеспрямованих педагогічних впливів, то ґрунтується на знанні закономірностей розвитку особистості, враховують специфічні вимоги до фахівця, який повинен здійснювати свою професійну діяльність у площині міжкультурної комунікації. Досліджуючи формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи ми визначили принципи цього процесу із врахуванням положень, що стосуються: теорії діяльності її суб'єкта системного підходу; педагогічних технологій.

Важливим аспектом ефективного формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи є врахування особливостей студентів, які знаходяться на межі між дитинством і дорослістю.

У розвитку центральної нервової системи студента виділяють такі нейрофізіологічні особливості: найменший латентний (прихований) період реакцій на будь-який зовнішній вплив подразника, в тому числі і на словесний сигнал; оптимум абсолютної й розпізнавальної чутливості всіх аналізаторів; найбільша пластичність кори головного мозку та висока гнучкість в утворенні складних психомоторних та інших навичок; найбільший обсяг оперативної (короткочасної) пам'яті, зорової і слухової модальності; високі показники уваги; оптимум розвитку інтелектуальних функцій припадає на 18-20 років; найвища швидкість розв'язання вербально-логічних завдань (комплексний характер мисленневих операцій при високому рівні інтеграції різних видів мислення, гнучкого переходу від образного до логічного і навпаки); інтенсивний розвиток усіх видів почуттів, підвищена емоційна чутливість (подразливість) до різних обставин навколишнього життя.

Найбільш значущим для студентського віку є те, що з'являється певна визначеність, у якій концентрується ставлення людини до навколишньої дійсності, до інших людей і до самої себе. У цей період відбувається зміна домінантних потреб, цінностей, збагачується моральна сфера, самооцінка стає більш багатогранною, головна установка особистості полягає у самовизначенні й самореалізації, у виборі свого життєвого шляху. Вченими підкреслюється провідна роль соціальної детермінації індивіда на цьому етапі розвитку, що пов'язано із вибором професії, виконанням відповідних соціальних функцій.

Зміст соціокультурного досвіду розгортався відповідно до логіки виникнення, функціонування і розвитку предметної сфери, що вивчають студенти, тобто розглядаються питання історії процесів, норм ставлень, способів діяльності, їх сучасне розуміння і перспективи розвитку. В той же час ураховується і діяльнісна логіка, коли студенти відтворюють процесуальні механізми тієї чи тієї діяльності з метою засвоєння способів їх реалізації. У цьому випадку розробляється система

діяльнісних схем, способів діяльності, що спрямовані на розв'язання соціокультурних проблем, які виникають у професійній діяльності вчителів початкової школи.

У процесі формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи особливої уваги, на нашу думку, набирає особистісно-діяльнісний підхід, відповідно до якого забезпечується спрямованість професійної освіти студентів на розвиток особистісних якостей фахівців, здатних до активної творчої діяльності, усвідомлення себе суб'єктом професійної культури в нових соціально-економічних і соціокультурних умовах. Діяльнісний підхід відображає загальні закономірності засвоєння студентами соціального досвіду із урахуванням індивідуальних особливостей, розглядає навчання як систему певних видів діяльності, освоєння і виконання яких веде до засвоєння не лише нових знань і умінь, а й оволодіння новими цінностями; включення студентів у мотивовану й різнохарактерну діяльність; інтенсифікує розвиток особистості, веде до виникнення новоутворень в особистості у вигляді нових способів пізнання, потреб та інтересів, пізнавальних і професійних умінь тощо.

Реалізація діяльнісного підходу під час формування соціокультурної компетентності характеризується такими ознаками: цілісність логічного й образного, емоційного й раціонального, матеріального й духовного, теоретичного й практичного; результатом діяльності є, в першу чергу, перетворення самих суб'єктів діяльності – майбутніх учителів початкової школи, хоча відбувається і перетворення навколишньої дійсності через відтворення соціокультурного досвіду; процес діяльності спрямовано на суб'єкт-суб'єктну взаємодію; майбутній вчитель розширює уявлення про себе, самостверджується завдяки реалізації в етнокультурній діяльності, що слугує основою для розвитку його мотиваційної сфери.

Основою для застосування діяльнісного підходу є моделювання ситуацій міжкультурного професійного спілкування, коли майбутні вчителі одночасно засвоюють знання та дії, що моделюють практичне виконання роботи за фахом, тобто операції з планування, організації, координації, мотивації, контролю та пошуку розв'язку професійних завдань.

Звертаємо увагу й на те, що майбутній вчитель початкової школи у спілкуванні з представниками різних культур має переключатися із одних стереотипів рольової поведінки на інші, адже належність до певної культури і соціуму накладає свій відбиток на спосіб мислення, детермінує уявлення й оцінні позиції, асиметричність як ознака нерівності соціального положення може зумовити неповне або неправильне розуміння.

Моделювання спочатку передбачає імітацію специфічних тактик вербальної й невербальної поведінки. На наступних етапах відбувається використання тактик вербальної й невербальної поведінки у нових поєднаннях і умовах на основі знання правил етикету країн, мова яких вивчається. Моделювання супроводжується діями з коректування.

Теоретичний аналіз наукових джерел [2; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 12; 15; 17; 18] з проблеми дослідження показав, що компетентнісний підхід визначає нові пріоритети змісту та розвитку сучасної освіти та змінює вектори формування, розвитку,

підготовки особистості в умовах інформаційного суспільства. Науковці вважають, що сьогодні педагогічний навчальний заклад має готувати компетентного фахівця, здатного продуктивно вирішувати навчальні і виховні завдання, спрямовані на формування особистості іншої людини.

Сучасні наукові дослідження підтверджують, що поняття «компетентнісний підхід» переживає етап входження у наукову базу освітнього менеджменту, тому не можна не погодитись із науковцями, які справедливо вважають, що поверхнєве неусвідомлення цієї дефініції спричинить деформацію парадигми гуманної педагогіки. Більшість науковців трактує поняття «компетентнісний підхід» як новий зміст сучасної освіти.

Розглядаючи питання запровадження компетентнісного підходу в українській освіті, О.Пометун [12] звертає увагу на міжкультурний характер сучасного суспільства, якому притаманне співіснування різних культур і різних національних, етнічних, релігійних груп населення, які мешкають поряд і підтримують відкриті стосунки, взаємодіють між собою, визнають спосіб життя та цінності один одного і цим ускладнюють проблеми духовного життя в Україні. Науковець зазначає, що «формування культурного суспільства та культурної людини ґрунтується як на національній ідентифікації особистості, так і на культурі міжетнічних відносин. Повага інтересів, прав, самобутності різних народів, готовність і уміння особистості жити та працювати у соціокультурному суспільстві: 1) ціннісний – аналіз та оцінка найважливіших досягнень національної, європейської та світової науки й культури, орієнтування у культурному та духовному контексті сучасного українського суспільства, застосування методів самовиховання і самореалізації, орієнтованих на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей; 2) діяльнісно-технологічний – застосування засобів і технологій інтеркультурної взаємодії, розробка і реалізація стратегій діяльності, поведінки й кар'єри в умовах міжкультурного суспільства; 3) процесуальний особистіснотворчий – знання рідної та іноземної мови, застосування навичок мовлення та норм відповідної мовної культури, інтерактивне використання рідної та іноземних мов, символіки текстів, опанування та створення моделі толерантної поведінки і конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу та людської цивілізації [12, с. 17; 7; 8].

Під час дослідження компетентності увага звертається на конкретні ситуації, у яких вона проявляється. Є сенс говорити про компетентність лише тоді, коли вона проявляється в якій-небудь ситуації; нереалізована компетентність, будучи потенцією, не є компетентністю. «Компетентний той, хто має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий [2, с. 77]». Компетентнісний підхід в освіті трактують як спрямованість навчально-виховного процесу на формування знань, умінь, навичок, мотивації, якостей особистості. У свою чергу, запровадження компетентнісного підходу потребує формування змісту компетентнісної освіти з орієнтацією на бажаний кінцевий результат в набутті

компетентності в навчанні, а потім відбір і структурування змісту, який зможе забезпечити досягнення цього результату.

Проведений аналіз свідчить, що зарубіжні науковці намагаються знайти опору для компетентнісного підходу в трансформації традиційних освітніх орієнтирів, однак їхня відмінність від наявних нині підходів полягає у тому, що формування їх набуває більш системного характеру, а результати процесу навчання є передбачуваними та чітко вимірюваними за допомогою спеціально розроблених критеріїв.

Аналіз історичного контексту підготовки вчителя початкової школи дає підстави для висновку щодо глибокої розробки питань розвитку особистості вчителя (В.Андрущенко, І.Бех, В.Бондар, В.Кремень, О.Киричук, В.Лозова, Н.Ничкало, В.Огнев'юк, В.Паламарчук, Т.Сущенко та ін.), історії розвитку вітчизняного та світового досвіду підготовки вчителя (Л.Вовк, В.Вихрущ, М.Євтух, Н.Дем'яненко, М.Кларін, С.Нікітчина та ін.), вивчення сутності педагогічних нововведень у вищій освіті та розробки оновленого змісту педагогічної освіти (І.Зязюн, М.Василенко, М.Євтух, О.Дубасенюк, С.Сисоєва, О.Романовський, О.Матвієнко та ін.), формування професійних компетенцій майбутнього вчителя (Л.Гусак, В.Петрук, О.Митник, Л.Хоружа та ін.). Ґрунтовно досліджено вимоги і специфічні завдання підготовки майбутніх учителів початкової школи (М.Вашуленко, Н.Бібік, О.Савченко та ін.).

Спільним для всіх є розуміння «компетентності у навчанні», або навчальної компетентності як набутої характеристики особистості під час навчання, зокрема майбутніх учителів початкової школи, що поділяється на особистісно-професійну та функціональну і характеризується успішною реалізацією здобутих знань і вмінь у практичній діяльності.

Особистісно-професійна складова навчання майбутніх учителів початкової школи формується під час засвоєння ними змісту певної навчальної програми в вищих педагогічних навчальних закладах та характеризується усвідомленням ними «способу комунікації» у педагогічній системі; функціональна складова (загальногалузева) формується під час розв'язання майбутніми вчителями початкової школи соціальної проблеми з актуальних професійних соціокультурних, навчально-виховних, соціокомунікативних питань та розкривається через їхню мета-, транс-, над, міжпредметну діяльність.

Під компетентністю у навчанні майбутніх учителів початкової школи ми розуміємо результат їх навчальної (самоосвітньої) діяльності, який забезпечує не лише процес накопичення нормативних знань, умінь і навичок, а й формування та розвиток особистісних здатностей практично діяти, використовувати успішний досвід інших.

Компетентність у навчанні майбутніх учителів початкової школи має бути: 1) метапредметною – залежить від змісту освіти; 2) надпредметною – залежить від профільних навчальних предметів і освітніх; 3) предметною – залежить від предметів, які входять до навчального плану з метою загального розвитку особистості.

Формування таких видів навчальної компетенції майбутніх учителів початкової школи вищих педагогічних навчальних закладах сприяє розбудові навчального процесу на відповідному рівні реалізації компетентнісного підходу. А саме: 1) Підхід з погляду змісту. Головним є те, «що викладається у вищому педагогічному навчальному закладі» і навчальний план (навчальні програми) є набором «знаннєвих» можливостей особистості, які можуть бути реалізовані під час навчання. 2) Підхід з погляду на процес навчання. Основними питаннями стають: Що відбувається під час навчання? Хто навчається? Що насправді вони засвоюють з викладеного? Аналізу підлягають «реальні» явища та процеси, що відбуваються при профільному навчанні. 3) Підхід з погляду результатів. Такий підхід спрямовує нас на цілий набір компонентів компетентності (знань, умінь, досвіду, цінностей, якостей, ставлень тощо), котрими оволоділи особистості, які навчаються, зокрема майбутні вчителі початкової школи. Водночас, важливим сьогодні є набуття набору необхідних складових життєвої компетентності, необхідних для існування у суспільстві та швидкозмінному світі [2].

Перехід до компетентнісної освіти здійснювався у цих країнах шляхом реформування, що було ініційовано державою і відбулося в основному в 90-і роки ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

Сьогодні, попри деякі розбіжності у підходах, підтримуємо думку фахівців, які визначають три основних компоненти у компетентнісній освіті – це формування знань, умінь і цінностей особистості.

Одним із дієвих шляхів оновлення освіти, узгодження її з сучасними запитами, викликами життя є компетентнісно орієнтований підхід. Компетентнісно-орієнтованим підходом у навчанні називають такий підхід до організації особисто орієнтованого навчально-виховного процесу, що спрямований на набуття особистістю певної суми знань і досвіду, які дозволяють їй робити висновки про щось, переконливо висловлювати власні думки, діяти адекватним чином у різних ситуаціях.

Проблему компетентнісно-орієнтованого підходу в навчанні досліджували психологи І.Бех, В.Давидов, А.Петровський, І.Підласий, В.Семиченко та ін. Цілісність освітнього процесу висвітлили у своїх працях В.Бондар, І.Лернер, В.Паламарчук, М.Скаткін та ін.; філософсько-педагогічні аспекти навчання визначили вітчизняні педагоги С.Гончаренко, І.Зязюн, В.Кремень, О.Савченко та ін. Педагогіку особистості створювали широко відомі науковці Е.Бондаревська, І.Зязюн, В.Серіков та ін., особистісний підхід в освіті та вихованні розробляли І.Бех, В.Давидов, С.Максименко та ін.

Компетентнісно-орієнтований підхід в освіті передбачає формування у майбутніх учителів початкової школи «соціокультурної» бази та комплексу навичок, умінь, елементів функціональної грамотності, ставлень як соціально зумовлених дій людини у типових ситуаціях. Такий підхід вимагає суттєвої корекції змісту освіти та шляхів і методів її реалізації. Змістовий компонент навчального процесу має охоплювати, з одного боку, все те, що потрібно майбутньому вчителю початкової школи для розвитку його особистості, а з іншого – для формування особистості-професіонала. З цією метою вчені пропонують зміст професійної підготовки

майбутнього вчителя початкової школи формувати на засадах аксіологічного, когнітивного, діяльнісно-творчого, особистісного підходів. Останній є системоутворюючим, а не когнітивний, як у традиційному навчанні.

Під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі майбутні вчителі початкової школи набувається їхній суб'єктивний досвід та соціалізація. Діяльність стає засобом розвитку, а якщо це не забезпечує розвитку особистості, то особистість має прагнути її змінити засобами компетентісно орієнтованого навчання, в основі якого – активний діалог, самоуправління, взаєморозуміння, суб'єкт-суб'єктні взаємини.

Цей підхід пов'язаний із *особистісно орієнтованим і діяльним підходами* в освіті, оскільки спрямований на особистість і може бути реалізований і оцінений тільки у процесі виконання конкретною особою певного комплексу дій. Результати навчальної діяльності визначають як особисті досягнення особистості. Важливим стає не наявність у неї внутрішньої організації знань, а здатність застосовувати компетентності у навчанні та житті.

Особистісна орієнтація освіти потребує змін у технологіях навчання на всіх етапах навчання. Має зростати питома вага тих технологій, які сприяють формуванню практичних навичок, пошуку й аналізу інформації, самонавчання, самоорганізації, становленню ціннісних орієнтацій. Підготовка особистості до самоосвіти – надзвичайно актуальна проблема.

Науковець І. Якиманська визначила такі вихідні положення особистісно орієнтованого навчання: 1) особистісно орієнтоване навчання має забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості як суб'єкта пізнавальної та предметної діяльності; 2) воно має забезпечувати кожному суб'єкту навчання можливість реалізувати себе у різних видах діяльності з опорою на його здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації та суб'єктивний досвід; 3) зміст освіти, її засоби й методи організують так, щоб кожний учасник навчального процесу міг вибирати предметний матеріал, його вид і форму; 4) освіченість як сукупність знань, умінь, індивідуальних здібностей є найважливішим засобом становлення духовних та інтелектуальних якостей особистості і має бути основною метою сучасної освіти; 5) освіченість формує індивідуальне сприйняття світу, можливості його творчого вдосконалення, широке використання суб'єктного досвіду в інтерпретації і оцінці фактів, явищ, подій навколишньої дійсності на основі особистісно значущих цінностей і внутрішніх настанов; 6) найважливішими чинниками особистісно орієнтованого навчального процесу є ті, що розвивають індивідуальність особистості, створюють умови для її саморозвитку та самовираження; 7) особистісно орієнтоване навчання будується на принципі варіативності. Особистісно орієнтоване навчання – це таке навчання, центром якого є особистість, її самобутність, самоцінність: суб'єктивний досвід кожного спочатку розкривається, потім узгоджується зі змістом освіти. Науковець вважає особистість головною дійовою особою всього освітнього процесу особистісно орієнтованої педагогіки [15]. На думку дослідниці – це системна якість індивіда, яка трансформується в нову якість особистості.

Повна самоактуалізація і самореалізація особистості у навчальному процесі – надійна передумова формування яскравих і нестандартних особистостей, тобто індивідуальностей, дефіцит яких, на жаль, ми відчуваємо в Україні. Безперечно, «системоутворювальною якістю особистості є суб'єктність, тому можна стверджувати, що освітній процес, який максимально сприяє розвитку суб'єктності, можна назвати особистісно орієнтованим».

Найважливішими ознаками особистісно орієнтованого навчання у системі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи академік О. Савченко вважає «багатоваріативність методик і технологій, уміння організовувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження всіма засобами цінності емоційного благополуччя, позитивного ставлення до світу, тобто внутрішньої мотивації [13]».

У процесі формування соціокультурної компетентності ми також спираємось на діалогічний підхід у педагогічному процесі, адже, як відзначає В.Серіков – діалог це специфічне соціокультурне середовище, яке створює сприятливі умови для прийняття особистістю нового досвіду, ревізії попередніх смислів. Усвідомлення майбутніми вчителями контексту культури через включення у діалогові стосунки із різноманітними текстами культури сприяє як логічному, так і чуттєвому сприйняттю світу, формуванню культури взаємодії у повсякденному житті та майбутній професійній діяльності. Важливість застосування цього підходу визначається багатьма факторами.

Згідно із тенденціями щодо демократизації суспільних процесів відбувається орієнтація на ідеал активного суб'єкта діяльності і спілкування («людину культури»), формування якого має відбуватися, на думку В. Бондаря, «цілеспрямованим включенням учасників освітнього процесу у «великі діалоги», що розгортаються у людській культурі, будучи провідним механізмом її розвитку» [1, с. 95; 10; 11].

У процесі організації навчальною діалогу відбувається перехід від суб'єкт-об'єктної взаємодії до суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Ми поділяємо погляди авторів, що суб'єкт-об'єктна взаємодія у навчальному процесі призводить до результату у вигляді репродуктивних утворень. І навпаки, продуктивність, творчість майбутніх учителів пов'язана із уміннями викладача здійснювати взаємодію зі студентами. Вибір засобів психолого-педагогічного впливу залежить від того, які аспекти культури формуються у певний момент професійної підготовки.

По-друге, майбутні вчителі схильні наслідувати способи і прийоми спілкування викладача, переносити їх у контекст майбутньої професійної діяльності. Якщо процес навчання будується на основі діалогічної взаємодії, то і у подальшій професійній діяльності фахівці будуть прагнути до побудови діалогу з партнерами по діяльності, будуть демонструвати високу духовну і моральну культуру (інтелігентність і делікатність, уміння бути коректним, толерантним, ввічливим), творче ставлення до справи, принциповість і вимогливість, соціальну відповідальність, готовність до прийняття обгрунтованих рішень.

Діалогічна форма спілкування за рахунок такого елемента управління як зворотній зв'язок, дозволяє, оперативно регулювати процес оволодіння певними знаннями. Крім того, у навчально-виховному процесі вищої школи діалог є умовою бачення кожним із партнерів себе зі сторони, що дає можливість глибше зрозуміти себе, що, в свою чергу, призводить до самовдосконалення. Навчання має ґрунтуватися на пріоритеті суб'єктності особистості як суб'єкта навчання, визнання за ним права на самовизначення і самореалізацію у навчально-пізнавальній діяльності шляхом оволодіння її способами, що передбачають пристосування освіти до нього, а не навпаки, як у традиційному навчанні.

Це вимагає кардинальної зміни мети й ціннісних орієнтацій навчального курсового процесу, оновлення змістового компонента і його гуманітаризації, перебудови технології та її гуманізації й демократизації, зміни методики діяльності педагога та розширення у ній технології співробітництва, коригування характеру навчально-пізнавальної діяльності особистості як суб'єкта навчального процесу. Метою такого навчання має бути гармонійне формування і всебічний розвиток особистості, повне розкриття її творчих сил, набуття власного «Я», неповторної індивідуальності, чого можна досягти лише компетентісно орієнтованим підходом.

Кардинально змінюються функції навчального процесу в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, основними серед яких стають виховна, розвивальна та самовдосконалення, а не освітня, як у традиційній системі. У такому розумінні освіта справді гуманізується, бо вона всебічно сприяє збереженню та розвитку екології людини, допомагає їй інтелектуальному, духовному і фізичному збагаченню, ненасильницькій соціалізації в умовах навчально-пізнавальної діяльності. Науковці в особистісно орієнтованому навчанні консультування і підтримку вважають ключовими.

Отже, головними завданнями навчання майбутніх учителів початкової школи в системі ВНЗ є: 1) розвивати їхні індивідуальні пізнавальні здібності; 2) максимально виявляти, ініціювати, використовувати, «окультурювати» індивідуальний (суб'єктивний) досвід майбутніх учителів початкової школи; 3) допомагати майбутнім учителям початкової школи пізнати себе, самовизначитись і самореалізуватись, а не формувати наперед задані якості; 4) сформувати в особистості майбутнього вчителя початкової школи загальнокультурні компетентності, які дадуть змогу продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначати лінії життя всіх учасників навчально-виховного процесу [16].

Основними принципами організації процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи ми визначаємо принципи суб'єктної орієнтації, варіативності, особистісної взаємодії, пріоритету самоосвітньої діяльності, системності, єдності самоосвіти й організованого навчання, багатофункціональності, полікультурності, науковості та ін. Розкриваємо їх сутність.

Принцип суб'єктної орієнтації в організації розвитку професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи потребує відповідної

сукупності знань, умінь, навичок, особистісних характеристик і чуттєвих сприйнятів, які набуваються особистістю у процесі її взаємодії з навколишнім світом.

Принцип варіативності реалізується у процесі розроблення варіативних навчальних завдань, використання різноманітних дидактичних матеріалів, тестових, творчих та спеціально розроблених практичних завдань з метою диференціації навчання.

Принцип особистісної взаємодії проявляється у процесі вивчення характеристики особистості майбутнього вчителя початкової школи, що відображає рівень його адаптивних здібностей до життя в суспільстві, досягнення у встановленні і розвитку соціальних контактів, готовність коригувати свою поведінку відповідно до прийнятих в соціумі і в організації норм і правил.

Принцип послідовності полягає в систематичності, послідовності, погодженості, взаємозв'язку і взаємодії викладання циклів дисциплін, окремих предметів.

Принципи функціональної повноти компонентів змісту освіти. Сутність його полягає в тому, що професійна система не може ефективно функціонувати і готувати висококваліфікованих фахівців якщо вона не включає повний набір істотно значимих компонентів (підходів, методів, систем, дисциплін і т.д.).

Принцип пріоритету самоосвітньої діяльності сприяє розвитку мотиваційної основи самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкової школи, заснованій на розумінні закономірностей формування мотивації.

Принцип системності передбачає взаємозумовленість методів і механізмів застосування основ неперервного навчання.

Принцип єдності самоосвіти й організованого навчання передбачає: органічну єдність базової професійної підготовки; вільний розвиток індивідуальності й індивідуальних освітніх потреб як засіб самореалізації майбутніх учителів початкової школи; актуалізація результатів навчання передбачає застосування на практиці набутих знань, умінь і навичок.

Принципи національної спрямованості, науковості, доброзичливості, демократичності, ретроспективності є перспективними. Зокрема, принцип національної спрямованості педагогічного аналізу є провідним. Його реалізація охоплює всі аспекти діяльності майбутнього вчителя початкової школи в умовах відродження та розбудови національної системи освіти, покликаної виховати свідомих громадян Української держави, формувати творчу, фізично та морально здорову особистість, придатну для різних сфер суспільного життя.

Принцип науковості – необхідність розв'язувати триєдине завдання у процесі аналізу навчально-виховного процесу: свідомо оперувати у професійній діяльності основними поняттями педагогіки і психології стосовно організації, техніки та технології навчання й виховання.

Принцип багатofункціональності характеризується створенням інтегрованих навчальних планів і програм професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Головною метою *принципу полікультурності* є формування у майбутніх учителів початкової школи навичок міжкультурної взаємодії. До них відносять: чутливість до культурних відмінностей, повага до унікальності культури кожного народу, терпимість до незвичайної поведінки, бажання позитивно ставитися до всього несподіваного, готовність реагувати на зміни, гнучкість у прийнятті альтернативних рішень і відсутність завищених очікувань від спілкування з представниками інших культур. Ці навички механізмами розуміння представників інших культур і народів, врегулювання конфліктних ситуацій, а також основою для міжнаціонального і міжетнічного спілкування громадян України як всередині держави, так і за його межами.

Спираючись на вищевказані положення, проаналізувавши педагогічну літературу з проблем дидактики вищої школи та сучасні дослідження процесу формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців, ми виокремлюємо такі принципи, які, на нашу думку, є вихідними положеннями для теорії та практики формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи: гуманізму, культуровідповідності, когнітивності, ситуативності; тематичної різноманітності змісту навчального матеріалу, інтерактивності, інтегративності. випереджувального навчання.

Принцип гуманізму забезпечує утвердження людини як найвищої соціальної цінності, найповніше розкриття її здібностей, пріоритетність загальнолюдських цінностей. Шляхи реалізації цього принципу: пріоритетність інтересів особистості, створення комфортного морально-психологічного клімату, максимальне залучення творчого потенціалу та самостійності майбутніх учителів початкової школи. Педагогічна діяльність майбутніх учителів початкової школи, в основі якої лежить сфера суб'єкт-суб'єктних відносин, передбачає орієнтацію на такі гуманістичні цінності, як сприйняття іншої людини як рівноправної особистості, повага і довіра до людей, що виявляється у доброзичливому, позитивному ставленні, співпереживанні, віра в потенціал людини, справедливість.

Принцип культуровідповідності передбачає уважне вивчення цінностей рідної та іншомовної культур за умов адаптації до контексту національної та іншомовної культури, адже одним із завдань вищої школи є завдання не нав'язувати молоді, а допомогти їй освоїти нові зразки культурної діяльності, правильно використовуючи відповідні технології, здатні коректувати певний процес.

Принцип когнітивності передбачає оволодіння етнокультурними знаннями, структурування їх за допомогою таких когнітивних процесів, як сприйняття, пам'ять, мислення. Сприйняття різноманітних культурних і соціальних явищ може відбуватися в ході отримання теоретичної інформації про них, а також завдяки спостереженню за проявами тієї чи тієї культури завдяки використанню відеоматеріалів, що відображають національнокультурну специфіку певної країни, або ж діяльності

викладача, який виступає в ролі міжкультурного посередника і демонструє специфічні тактики мовленнєвої й невербальної поведінки.

Принцип ситуативності передбачає, що формування соціокультурної компетентності відбувається на основі й за допомогою ситуацій. При створенні ситуацій, що використовуються у цьому процесі, важливим може бути соціальний статус представників різних соціальних спільностей, менталітет, особливості національних цінностей, важливість завдань, які розв'язуються у процесі взаємодії.

Принцип тематичної різноманітності змісту навчального матеріалу дає можливість забезпечити навчальний процес необмеженою кількістю моделей життєвих і професійних ситуацій спілкування, які демонструють функціонування всіх соціальних факторів, що належать до матеріальної та духовної культури і наявні в усіх сферах людської діяльності [16].

Принцип інтерактивності впливає безпосередньо із суті соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи, високий і достатній рівень якої дозволяє особистості взаємодіяти з іншими, брати участь у діалозі, адаптуватися в неоднорідному соціокультурному просторі, використовувати знання, уміння, способи взаємодії в умовах, що постійно змінюються, здійснювати культуровідповідну та культуротворчу діяльність, приймати рішення в культурному різноманітті. Цей принцип передбачає залучення всіх учасників навчального заняття до активного пізнавального пошуку, створює можливості для висловлювання з приводу того, що вони знають, пізнають і думають, зіставлення своїх поглядів зі знаннями своїх колег. Це дозволяє студентам різнобічно сприймати й осмислювати факти та явища культури, формувати цілісний погляд на сучасний світ, переносити свої знання на нові соціокультурні об'єкти.

Реалізація принципу інтегративності у формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи зумовлена тим, що традиційна предметна система навчання відображає здебільшого фрагментарний підхід до організації навчально-виховного процесу, що призводить до формування розрізнених поглядів на певні соціокультурні явища, спричиняє труднощі в усвідомленні студентами цілісності культури, синтез соціокультурної інформації стихійно покладається на самих студентів. Принцип інтегративності передбачає: побудову змісту навчального матеріалу як взаємодії різнорідних раніше роз'єднаних елементів; якісні та кількісні зміни взаємодіючих елементів, що призводить до формування нової якості – соціокультурної компетентності; наявність своєї логіко-змістової основи, якою є загальні ідеї, засоби, прийоми діяльності у соціокультурному просторі, зв'язок, різних функцій, завдань педагогічної діяльності майбутніх учителів початкової школи; існування власної структури формування соціокультурної компетентності, в якій можна виділити відносно відособлені і разом з тим супідрядні між собою етапи, проходження яких породжує якісні чи кількісні зміни у самому процесі та особистості, тобто погодженість змісту, що інтегрується, із етапами його реалізації.

Принцип випереджувального навчання передбачає, що від першого курсу студенти поступово входять у світ професійних інтересів, загальні питання змісту гуманітарних навчальних дисциплін наповнюються професійно спрямованим змістом. У цьому разі відбувається випереджальне «занурення» студентів у реальні умови соціокультурного спілкування в різних ситуаціях, що сприяє формуванню як пізнавальних, так і соціальних мотивів оволодіння соціокультурною компетентністю. Реалізація цього принципу базується на необхідності показу меж застосування матеріалу, що вивчається, подолання логічних труднощів, що можуть виникати у подальшій діяльності у соціокультурному просторі, використання додаткового матеріалу з метою більш тісного зв'язку теорії і практичної діяльності.

Висновки. Отже, для ефективної модернізації процесу формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи необхідно оптимізувати роботу за такими напрямками: 1) змістово-професійному, що передбачає дослідження, вивчення та узагальнення досвіду світоглядної та цілісної освіти з означеної проблеми; 2) педагогічному, що передбачає розроблення змісту, удосконалення засобів, форм і методів формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи; виявлення та поєднання потенціалу фахових дисциплін у формуванні соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи; 3) організаційно-процесуальному, що робить можливим проектування нових професійно значущих спецкурсів, розроблення навчальних та робочих програм дисциплін, які орієнтовані на формування соціокультурної компетентності майбутнього фахівця; 4) навчально-інформаційному, що полягає в розробці навчально-методичного комплексу та матеріалів.

Література:

1. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів / В.І. Бондар. – К. : Вересень, 1996. – 129 с.
2. Дідур Н.А. Сутність соціокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи у контексті компетентнісного підходу / Н.А. Дідур // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи : зб. наук. пр. – 2016. – Вип. 55. – С. 75–80.
3. Закір'янова І.А. Формування соціокультурної компетентності у майбутніх вчителів іноземної мови в процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04. – «Теорія і методика професійної освіти» / І.А.Закір'янова: Ін-т вищої освіти АПН України. – К., 2006. – 22 с.
4. Матвієнко О.В. Педагогічне спілкування вчителя як складова професійної готовності до педагогічної взаємодії в навчально-виховному середовищі школи першого ступеня / О.В.Матвієнко // Науковий часопис Національного пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки: [зб. наук. ст.], – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 95. – С. 123–130.
5. Матвієнко О. Система професійної підготовки майбутніх учителів до проектної діяльності / О. Матвієнко // Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький держ.пед. ун-т імені Григорія Сковороди" – Дод. 1 до Вип. 5, Том III (54): Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2014. – С. 424–431.

6. Матвієнко О.В. Суб'єктність студента як мета університетської освіти / О.В. Матвієнко // Вища освіта України. – Дод. 3. Том II (9). – Тематичний випуск «Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – 2008. – С. 387–393.
7. Петько Л.В. Актуальність формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед.ун-т імені Григорія Сковороди»: зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 33. – С. 128–141.
8. Петько Л.В. Впровадження української національної ідеї в процес іншомовної освіти майбутніх педагогів / Л.В.Петько // Вища освіта України. – 2013. – № 2. – С. 68–74. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7829>
9. Петько Л.В. Иноязычное обучение будущих менеджеров образовательной сферы в условиях университетской подготовки // Инновации в образовании. – 2013. – № 12. – С. 36–45. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7868>
10. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі / Л.В. Петько // Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр.– Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7827>
11. Петько Л.В. Шляхи формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів мистецьких спеціальностей ВНЗ у процесі фахової підготовки / Л.В.Петько // Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2012. – Випуск 6. – Ч. 3. – С. 57–62. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7445>
12. Пометун О. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О.Пометун // Компетентнісна освіта – від теорії до практики. – К. : Плеяди, 2005. – С. 50–60.
13. Савченко О.Я. Компетентнісний підхід як чинник якості професійної підготовки вчителя / О.Я.Савченко // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова : зб. наук пр. – 2010. – Вип.14. – С. 16–22.
14. Чернуха Н.М. Формирование социальной активности студентов в современном интеграционном образовательном пространстве / Н.М.Чернуха // Освітня політика держави : філософія, методологія, практика. Тематичний випуск. – К., 2014. – С. 137–140.
15. Якименская И.С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе/ И.С.Якименская. – М. : Сентябрь, 1996. –96 с.
16. Matvienko O.V. Theoretical bases of teacher's professional formation / O. Matvienko // Economics, management, law: socio-economic aspects of development: Collection of scientific articles. Vol 2. – Edizioni magi, Roma, Italy, 2016. – P. 237–239.
17. Matviienko O. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age / O.Matviienko // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105–117.
18. Matviienko Olena. Pedagogical situations and tasks as means of training for professional activity / Olena Matviienko // Economics, management, law : challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. – P. 204–208.